

УДК 330.34

Баула О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Луцького національного технічного університету*

Савош Л. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Луцького національного технічного університету*

Лютак О. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Луцького національного технічного університету*

Baula O. V.

*PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of International Economic Relations Department
Lutsk National Technical University*

Savosch L. V.

*PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of International Economic Relations Department
Lutsk National Technical University*

Liutak O. M.

*PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of International Economic Relations Department
Lutsk National Technical University*

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ТАБЛО ЄС

PROSPECTS OF UKRAINE'S ECONOMIC INNOVATION IN THE CONTEXT OF EU INNOVATION SCOREBOARD

Анотація. У статті виділено проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки України та обґрунтовано необхідність формування стратегічних напрямів розвитку економіки у контексті інноваційного табло ЄС. Розглянуто особливості участі України у П'ятій та Сьомій рамкових програмах з наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС (FP5, FP7). Визначено чинники, які провокують незначний рівень інноваційного розвитку економіки України порівняно з країнами ЄС. Виділено можливості України в інноваційній сфері, обґрунтовано необхідність формування стратегічних напрямів розвитку економіки у контексті інноваційного табло ЄС.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційне табло ЄС, сталий розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Глобалізація як одна зі стрижневих характеристик сучасного світового господарства окреслює виклики для урядів багатьох країн щодо пошуку інструментів адаптації національного господарства до швидко змінюваного інноваційного простору. Динамічні зміни чинників, що визначають конкурентоспроможність держав на світових ринках, швидкоплинний розвиток глобальних відносин змушує уряди під час формування власних стратегій економічного розвитку активно звертатися до питань забезпечення національної конкурентоздатності у глобальному вимірі. Багатоаспектний феномен інновацій у глобальному вимірі доводить свою вагомість для сталого розвитку як економіки окремої країни, так і світового господарства загалом. Особливо важливими інновації є для трансформаційних економічних систем, у тому числі й України. Введення інновацій у вітчизняну економіку характеризується нерівномірністю та нестабільністю через різного роду перешкоди, переважно фінансові та інституційні (помилки у розрахунках, плануванні тощо).

За умов глобалізації світогосподарських зв'язків значної важливості для позиціонування країни на світовому ринку високотехнологічних товарів і послуг набуває міжнародне партнерство, залучення зарубіжних інвесторів до розвитку вітчизняної інноваційної сфери та використання можливостей міжнародної співпраці, в тому числі і в науковій сфері. Тому надзвичайно актуальним є визначення ролі та можливостей участі України в інноваційних програмах, зокрема тих, що реалізуються Європейським Союзом, у зв'язку з обраним європейським вектором розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості забезпечення інноваційного розвитку є постійним об'єктом дослідження багатьох вітчизняних (С.С. Арутюнян, В.М. Гець, В.А. Гросул, Н.В. Данік, А.В. Ключник, Г.І. Мерніков, О.М. Стреліна, Л.І. Федулівата ін.) та зарубіжних вчених (Я. Ван Дайн, І. Мілендорф, С. Дорогунцов, Б. Санто та ін.). Хоча всі вони і досліджують різні аспекти інновацій, однак солідарні у тому, що саме від активності державної політики залежить інноваційний розвиток економіки.

Незважаючи на вагомий доробок згаданих учених, потребують удосконалення наявні теоретичні і прикладні розробки з формування перспективи інноваційного розвитку економіки України, а також концептуальні засади окреслення пріоритетів нарощення інноваційного потенціалу як на мікро-, так і на макrorівні у контексті інноваційного табло ЄС, зважаючи на євроінтеграційний курс розвитку вітчизняної економіки.

Метою цієї роботи є дослідження проблем та перспектив інноваційного розвитку економіки України та обґрунтування необхідності формування стратегічних напрямів розвитку економіки у контексті інноваційного табло ЄС.

Результати дослідження. В економічній літературі інноваційні процеси традиційно розглядаються як напрям НТП, що передбачає впровадження наукових продуктів у процес реального виробництва. Однак вважаємо, що категорія «інновація» є більш багатогранною. Окрім практичного впровадження наукових досягнень, вона охоплює зміни у процесах, організації виробництва, маркетингу тощо. Інновації доцільно розглядати як результат діяльності, що відображається в економічних благах (вдосконалених чи новостворених), які охоплюють товари, послуги, технологічні процеси тощо.

Аналізуючи діяльність держави в питаннях розбудови наукоємної економіки, необхідно враховувати два принципові моменти: по-перше, зацікавленість держави в інноваційному процесі; по-друге, для більш ефективного управління

і використання результатів інноваційної діяльності суб'єктів всіх рівнів економіки держава повинна контролювати цей процес системно, тобто на основі процесу взаємодії і вибудовування зворотного зв'язку з цими суб'єктами.

Починаючи з П'ятої рамкової програми з наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС (FP5), Україна була координатором у 23 проектах, а як учасник – у понад 1240 проектах. Найбільшу активність вітчизняні науковці проявили у Сьомій рамковій програмі з наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС (FP7), яка містила чотири підпрограми: «Співпраця» (32,3 млрд євро), «Ідеї» (7,5 млрд євро), «Люди» (4,8 млрд євро), «Потенціал» (4,3 млрд євро). За даними Erawatch Ukraine середнє значення успішності заявок з вітчизняними учасниками у FP7 становило 19,02%, тоді як за пріоритетом «Співпраця» – 15,13%, за пріоритетом «Люди» – 24,51%, за пріоритетом «Потенціал» – 26,12%. Програма «Люди» спрямована на міжнародну ротацию найбільш обдарованих учених, науковців і дослідників до та з ЄС. Впродовж 2007–2014 рр. у межах цієї програми з бюджету ЄС було виділено 6,1 млн євро на фінансування досліджень понад 900 українським вченим [1; 2]. Вітчизняні організації брали активну участь практично в усіх пріоритетних напрямках досліджень, передбачених програмою FP7. Вони подали понад 1000 заявок на фінансування, з яких 215 було затверджено на фінансування обсягом у 30,9 млн євро. Проте за підсумками виконання проектів вітчизняними установами було освоєно лише 23,9 млн євро (77,3%) (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Загальні показники участі українських організацій у проектах FP7

Пріоритети	Кількість співучастей	Обсяг отриманого фінансування з ЄС, тис. євро	Кількість проектів	Кількість координованих проектів
Співробітництво	134	17472,0	100	–
Здоров'я	8	1915,6	8	–
Продукти харчування, сільське господарство, біотехнології	16	1113,8	12	–
Інформаційні та комунікаційні технології	10	482,2	8	–
Нанонаука, нанотехнології, матеріали та нові виробничі технології	19	2807,6	13	–
Енергія	8	558,2	6	–
Навколишнє середовище (в т. ч. зміни клімату)	24	2334,3	16	–
Транспорт (у т. ч. авіація, морський транспорт)	20	3644,7	15	–
Соціоекономічні та гуманітарні науки	9	852,0	9	–
Космос	18	3500,4	12	–
Безпека	2	263,3	1	–
Ідеї	–	–	–	–
Люди	14	893,1	13	8
Можливості	55	4465,1	32	7
Програма «Євроатом»	12	1032,9	10	–
УСЬОГО	215	23 863,1	155	15

Джерело: [4, с. 321; 5].

У структурі вітчизняних учасників програми FP 78,8% займають підприємства малого та середнього бізнесу. За результатами Сьомої рамкової програми визначено, що 26,8% від загальної кількості учасників з України – це учасники з комерційного та 73,2% – з некомерційного секторів.

Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки та основними проектами FP7 за участю України були:

1) раціональне природокористування: PERSEUS, PREPARED, DEVOTES, LAGOONS, SEASERA, ECLAIRE, PEGASO; IKT – PICTURE, EGOVPOLINET;

2) енергетика та енергоефективність: S2BIOM, EFENIS;

3) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань: EUROCOORD, CHAARM, THYMISTEM;

4) нові речовини і матеріали: POEMA, FIBRALSPEC, 2BFUNTEX, Z-ULTRA, NEWSPEC, LABOHR, MINERALS4EU;

5) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави: EUBORDERSCAPES, ASSPROCEE 2007, EUMAGINE [3; 4, с. 322].

Після офіційного завершення Сьомої рамкової програми з наукових досліджень та технологічного розвитку ЄС експертами було розраховано кореляційний зв'язок між науково-технологічним потенціалом задіяних у цій програмі країн та отриманим ними фінансуванням (у тому числі розрахунки було проведено і для України). Найтісніший кореляційний зв'язок між індексом фінансування та науковим потенціалом (0,705) спостерігався за тематичним напрямом «Здоров'я», а між індексом фінансування і технологічним потенціалом – у біотехнологіях (0,856) [4, с. 323; 6, с. 284].

ЄС у формуванні стратегії міжнародної інноваційної співпраці спирається на диференційований підхід щодо фінансування проектів стосовно «третіх» країн. Так, у 2015 р. Україна стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Участь у цій програмі дало однакові права вітчизняним та європейським партнерам, зокрема – впливати на формування положень програми. Крім цього, Україну визнано єдиним стратегічним партнером ЄС серед країн Східної Європи та однією з одинадцяти провідних країн світу зі значним науковим потенціалом, а також надано статус ключового стратегічного партнера ЄС у програмі «Горизонт 2020» [7].

Діагностику та рейтингування країн ЄС за рівнем інноваційного розвитку здійснюють за інноваційним табло (IUS) – це комплекс показників науково-технічної та інноваційної діяльності, які є базою для розрахунку зведеного індексу інновацій (SII) для окремої країни. Наша держава наразі не входить до країн, які регулярно рейтинуються інноваційним табло. Однак євроінтеграційний курс розвитку вітчизняної економіки вимагає порівняти рівень інноваційного розвитку України на основі методологічних рекомендацій IUS. Загалом інноваційне табло ЄС містить 25 показників, об'єднаних у вісім груп, на основі яких розраховується зведений індекс інновацій, що слугує критерієм визначення статусу оцінюваних країн (інноваційний лідер; активний інноватор; помірний інноватор; інноватор, що формується) та створення інноваційного рейтингу країн. Станом на 2014 р. Україна має значення зведеного інноваційного індексу

0,206 (що є вдвічі нижчим, ніж середнє по країнах ЄС) та статус «Інноватор, що формується», тим самим знаходиться у інноваційному рейтингу між Болгарією з індексом 0,175 та Румунією – 0,219 [4, с. 312; 8].

Незначний рівень інноваційного розвитку економіки України порівняно з країнами Європейського Союзу пояснюється консервацією застарілої структури виробництва, що нівелює інноваційний розвиток економіки. Країна, що стала на шлях трансформацій, насамперед повинна прагнути зростання конкурентоспроможності власної продукції на світовому ринку, що можливо за рахунок підвищення доданої вартості через випуск наукоємної високотехнологічної продукції, забезпечення високої економічної віддачі інвестицій. А перехід на випуск більш інноваційної продукції зумовить зростання затребуваності результатів науки та інновацій, створення нових, більш привабливих за умовами й оплатою праці робочих місць.

Негативний вплив на рівень інноваційності вітчизняної економіки здійснила світова економічна криза, яка вимагала адекватних заходів економічної політики, насамперед у виробничій та соціальних сферах. Як доводить світова практика, підґрунтям сталого економічного розвитку країни є недопущення використання у суспільному виробництві застарілих виробничих фондів, постійне їх оновлення та вкладання коштів у формування інноваційного потенціалу країни. Високорозвинені країни інновації розглядають як один із пріоритетних ефективних засобів примноження національного багатства. Частка інноваційно активних підприємств у цих країнах сягає 70–80%, а вітчизняна економіка характеризується постійним зниженням кількості таких господарств із 26% у 1994 р. до 13,8% у 2015 р. Про результативність таких дій свідчить те, що на міжнародному ринку інноваційних продуктів частка продукції США становить 32%, Німеччини – 18%, а України – менше 1% [9]. Міжнародна статистика також свідчить про те, що якщо частка інноваційної продукції у структурі ВВП країни становить менше 20%, то виникає загроза зниження конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку. Середнє значення цього показника станом на кінець 2014 р. в країнах Європейського Союзу становить 25–35%, в Китаї – 40%, а в Україні приріст ВВП за рахунок виробництва інноваційних продуктів становить лише 0,7% [4, с. 35].

Стимульними чинниками інноваційності вітчизняних підприємств, окрім вище зазначених, є недостатність власних джерел фінансування, зниження рівня довіри інвесторів через складну політичну ситуацію в країні, зростання вартості кредитних коштів, неможливість оформлення довготермінових позик, відсутність заходів стимулювання впровадження інновацій на виробництві, незначна кількість власних інноваційних продуктів та зростання вартості закордонних через знецінення національної валюти, недоліки у законодавчій базі – нескординованість та невідповідність економічній ситуації в країні. Окрему сферу проблем становить військовий конфлікт на Сході, анексія півострова Крим, зростання видатків із бюджету на армію та озброєння. Паралельно відбувається нарощення інноваційного розвитку саме у військово-промисловій сфері, зокрема, активізувались дослідження щодо покращення якості броні, використання безпілотних апаратів, удосконалення зброї.

Одним із найбільш ефективних інструментів формування висококонкурентної національної економіки є використання інноваційних продуктів для модернізації технологічної бази виробничих підприємств, а саме налагодження тісного взаємозв'язку між розробками науковців та отриманням реального корисного ефекту від їх

використання у модернізації технологій виробництва. Ще однією гострою проблемою вітчизняної економіки є формування практичних навичок та вмінь інженерно-технічних і робочих кадрів. Підготувати висококваліфікованого працівника без постійної співпраці з реальним виробництвом та потенційними роботодавцями неможливо. Однак в Україні склалась парадоксальна ситуація – підприємства не мають бажання, подекуди і можливості, брати участь у формуванні практичних знань студентів, узгодженні їхніх теоретичних знань та реального виробничого процесу.

Зниженням активності також характеризується патентно-ліцензійна діяльність в Україні. Зокрема, у 2015 р. зареєстровано 2086 договорів щодо розпорядження майновими правами на об'єкти промислової власності, що на 3% менше, ніж у 2014 р. Порівняно з 2000 р. цей показник виріс у 6 разів, а з 2010 р. – на 14%. У 2015 р. до державних реєстрів внесено відомості про 25805 договорів щодо розпорядження майновими правами власності, зокрема 5440 договорів на винаходи і корисні моделі, 19 076 – на знаки для товарів і послуг, 1289 договорів на промислові зразки. Окрім цього, у 2015 р. зареєстровано на 27% менше ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності. Також у бік зменшення змінюється кількість внесених до державних реєстрів відомостей про передавання права власності на корисні моделі, промислові зразки та знаки на товари і послуги [10]. Частково вирішити цю проблему могло б розширення державної підтримки патентування найбільш перспективних та вагомих для використання у реальному виробництві наукових результатів, однак це суперечить зобов'язанням країни у межах договорів СОТ.

Незважаючи на усі проблемні моменти в інноваційній діяльності України, варто наголосити на можливості розвитку у цій сфері (наявність розгалуженої мережі наукових установ та досить потужний науковий потенціал (наукові школи, що визнаються світовою спільнотою), розробка унікальних технологій у сфері ядерної фізики, літакобудування, ракетно-космічної сфери, створення нових матеріалів тощо). Потенціал України в інноваційній сфері дає можливість бути залученою до світового інноваційного циклу та до технологічного прориву, що забезпечить досягнення якісно нових показників економічного зростання. Перед вітчизняною економікою зараз постає стратегічне завдання, яке потребує нагального вирішення – формування основ ефективного постіндустріального суспільства для позиціонування себе на світовому ринку як рівноправного партнера, забезпечення належного рівня добробуту громадян країни та створення сприятливого клімату суб'єктам господарювання.

Експерти ЄС засвідчують, що за умов здійснення орієнтованої на результат інноваційної політики в Україні, залучення до неї підприємницького сектору, здійснення реальних структурних змін в економіці, спрямованих на технологічну модернізацію вітчизняного господарства, мотивування до впровадження інновацій усіх зацікавлених суб'єктів, стримування «відтоку мізків» із країни, значний приріст реального ВВП відбудеться в найближчій перспективі. Крім того, є можливість отримати лідерство у групі країн «Помірні інноватори» (згідно з класифікацією інноваційного табло ЄС) до 2020 р., тобто досягти інтегральних показників інноваційного розвитку, що натеper характерні для Норвегії, Італії, Чехії, Португалії, Іспанії, Греції, Кіпру, Угорщини, Литви та інших країн.

Зважаючи на вище викладене, вважаємо за можливе окреслення пріоритетів нарощення інноваційного потенціалу як на мікро-, так і на макрорівнях в Україні, таких як:

- захист інтелектуальної власності згідно зі світовими стандартами; формування високоефективного ринку інноваційної продукції;
- введення держзамовлення на інноваційні товари; розширення форм наукового підприємництва;
- залучення сектору малого підприємництва до інноваційної діяльності через створення фонду сприяння формуванню малих підприємств у науково-інноваційній сфері, встановлення квот для малих інноваційних підприємств у формуванні держзамовлень на інноваційну продукцію;
- цілеспрямована підготовка кадрів зі створення інноваційних продуктів та з координації й організації інноваційної діяльності на підприємствах;
- виведення науки у сфери пріоритетного розвитку та розгляд її як невід'ємного первинного елемента у формуванні ефективної національної інноваційної системи;
- наголос на використанні наукових продуктів вітчизняного виробництва;
- налагодження тісних зв'язків державних органів як між собою, так і з освітнім та бізнес-секторами національного господарства;
- сприяння формуванню ринку інноваційних продуктів, тобто сприяння формуванню завершеного циклу, що охоплює стадії виникнення ідеї, її втілення у науковий продукт, його реалізації, перетворення на інновацію і отримання корисного як економічного, так і соціального ефекту;
- створення керованої інноваційної моделі розвитку країни шляхом затвердження національних пріоритетів, на основі яких необхідно започаткувати стратегічні програми розвитку, які об'єднують власні наукові розробки, кадровий супровід, вітчизняний виробничий сектор і бізнес.

Підсумувавши усе вищезазначене, можна зауважити, що розвиток інноваційної діяльності та запровадження інноваційних продуктів на підприємствах позитивно вплине на економічний розвиток не лише підприємства, а також і регіону, що за умов децентралізації влади сприятиме зростанню його конкурентоспроможності в межах країни та підвищенню інвестиційної привабливості як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів.

Висновки. Таким чином, інноваційний процес, що визначається як циклічний процес поступової заміни одних інновацій іншими, що охоплює стадії створення, освоєння та використання інноваційних продуктів у сучасних умовах, лежить в основі нарощення конкурентоспроможності регіонів та України загалом. Одночасно з отриманням позитивних ефектів суб'єктами реального виробничого сектору від впровадження інновацій нові горизонти відкриватимуться перед науково-освітніми закладами, які отримають додаткові джерела фінансування для модернізації матеріально-технічної бази, заохочення наукових працівників, зростання наукового рівня розробок через створення можливостей їх апробації та точнішого врахування вимог сучасного ринку. Використання показників інноваційного табло дасть змогу окреслити найбільш перспективні напрями нарощення інноваційної діяльності України та отримати високі показники у рейтингу країн ЄС. Це однозначно позиціонуватиме Україну як інноваційно перспективну країну та сприятиме залученню додаткових фінансових ресурсів для нарощення інноваційного розвитку. Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук найбільш раціональних шляхів забезпечення формування інноваційної моделі України в контексті виявлених інноваційних переваг. Зокрема, виокремлені у статті пріоритети нарощення інноваційного потенціалу як на мікро-, так і на макрорівні в Україні дають змогу підібрати такий інструментарій економічної політики уряду країни, комплексне використання якого гарантуватиме сталий розвиток національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Europa FP7 EC Website. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu>.
2. European Commission // Marie Curie Actions: country fact sheet: Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/mariecurieactions/documents/funded-projects/statistics/non-eu/marie-curie-actions-country-fiche-ua_en.pdf.
3. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001р. № 2623-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
4. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
5. Données statistiques du 7e PCRDТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.horizon2020.gouv.fr/cid78437/donnees-statistiques-pcrdt.html?menu=1>.
6. Innovation Union Competitiveness report 2013 – Commission Staff Working Document / European Union. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 332 pp.
7. Україна – серед 11-ти провідних країн світу, які визначені стратегічними партнерами програми ЄС «Горизонт-2020». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kievprofenergo.in.ua/post/261/>.
8. Innovation Union Scoreboard 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf.
9. Позиція України в рейтингу країн світу за глобальним індексом інновацій 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org>.
10. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit_2015_ua.pdf.

Анотація. В статтю виділені проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України і обґрунтована необхідність формування стратегічних напрямів розвитку економіки в контексті інноваційного таблицю ЄС. Розглянуті особливості участі України в П'ятій і Сьомій рамочних програмах по науковим дослідженням і технологічному розвитку ЄС (FP5, FP7). Визначені фактори, які провокують незначительний рівень інноваційного розвитку економіки України порівняно з країнами ЄС. Виділені можливості України в інноваційній сфері, обґрунтована необхідність формування стратегічних напрямів розвитку економіки в контексті інноваційного таблицю ЄС.

Ключевые слова: інновації, інноваційне розвиток, інноваційне таблицю ЄС, стійке розвиток.

Summary. The article highlighted the problems and perspectives of innovation development of economy of Ukraine and the necessity of forming strategic directions of economic development in konteksti Innovation Scoreboard EU. The features of Ukraine's participation in the Fifth and Seventh Framework Program for Research and Technological Development of the EU (FP5, FP7). Factors that provoke minor levels of innovation development of economy of Ukraine concerning the EU. Highlight opportunities of Ukraine in the sphere of innovations, the necessity of forming strategic directions of economic development in konteksti Innovation Scoreboard EU.

Key words: innovations, innovative development, Innovation Scoreboard EU, sustainable development.